

УДК 316. 77: 005. 57:004. 773. 6

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПОНЯТТЯ СОЦІАЛЬНИЙ ІНЖИНІРИНГ У ФІЛОСОФІЇ К. ПОППЕРА

І. С. Бондаренко

*Запорізький національний університет,
вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, 69600, Україна*

Розглянуто становлення концепту соціальний інжиніринг у сучасних наукових практиках. Дослідження фокусується на аналізі філософських теорій історичного розвитку людства К. Поппера, якому, власне, і належить концептуалізація понять «соціальний інжиніринг» / «соціальна технологія» та їх фіксація у сфері гуманітарних студій. У процесі вивчення заявленої проблематики основний акцент робиться на значенні комунікації та комунікаційних технологій у соціо-інженерному моделюванні дійсності. Розвідка вводить до загального наукового контексту праці К. Поппера, які довгий час залишалися поза увагою українських комунікативістів. Дослідження репрезентує нові комунікаційні «зрізи» понять «соціальний інжиніринг» / «соціальна технологія». Аналіз теорії соціального інжинірингу К. Поппера здійснюється з урахуванням історичної специфіки сучасності дослідника, що стала об'єктом наукового відображення соціальної реальності періоду Другої світової війни.

***Ключові слова:** інформація, комунікація, соціальний інжиніринг, соціальна технологія, соціальнокомунікаційна технологія.*

Постановка проблеми. Становлення соціального інжинірингу як особливої практичної галузі управління суспільними системами та унікальної наукової парадигми відбувалося упродовж усього ХХ століття. Проект соціального інжинірингу став дітищем нового формату суспільно-економічних відносин, спричинених небувалими темпами індустріального розвитку. Він увібрав у себе усі визначальні характеристики промислової динаміки суспільства: ефективність вузькогалузевої диференціації праці, спрямованість на конкуренцію, розуміння необхідності піднесення людського капіталу й підприємницького ресурсу, орієнтацію на систему раціонального управління та скерованість на публічне просування будь-яких соціальних ініціатив засобами масової комунікації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Філософське й наукове осягнення соціального інжинірингу як системи гуманітарних технологій конструювання соціальної дійсності розпочалося лише в середині ХХ століття. Друга світова війна стала своєрідною точкою відліку переосмислення трагічних наслідків соціальних експериментів над людством. Відтоді у дослідницькому дискурсі феномен соціального інжинірингу набуває негативних конотацій. Показовою у цьому контексті є праця З. Баумана «Сучасність та голокост» («Modernity and the Holocaust», 1989),

у якій расизм номіновано «формою соціального інжинірингу» [1, с. 68]. Рік по тому В. Джексон публікує дослідження «Гюннар Мюрдаль й сумління Америки: соціальний інжиніринг та расовий лібералізм, 1938-1987» («Gunnar Myrdal and America's Conscience: Social Engineering and Racial Liberalism, 1938–1987», 1990), у якому так само проблема расової дискримінації в американському суспільстві подається крізь призму соціального інжинірингу [2]. З. Бауман називає соціальний інжиніринг «дискредитованою моделлю» [1, с. 4] політичного управління, внаслідок дії якої світ став «раціонально організованим, маніпульованим та керованим» [1, с. 4]. Зауважимо, суголосну позицію демонструють українські вчені Г. Почепцов [3, 4] та О. Холод [5], які вважають інструментами соціального інжинірингу комунікаційні технології, що продукують «нові ідентичності, нові межі норм поведінки, нові об'єкти для поклоніння і навіть нових ворогів» [3, с. 18]. О. Холод характеризує соціальнокомунікаційні технології як систему маніпулятивних технік — мутацій та інмутацій.

Більш зважений підхід до явища соціального інжинірингу репрезентовано у працях К. Поппера. Його концепція соціального інжинірингу побудована на ґрунті ретельного вивчення історіографічного матеріалу, методології наукових теорій. Системний аналіз історичного масиву дозволив досліднику подати неупереджену картину розвитку соціального інжинірингу, який, на його думку, у різних суспільно-політичних, економічних та культурних ситуаціях виявлявся у двох формах — «інкрементальній» (позитивній) та «утопічній» («руйнівній» / тоталітарній). До речі, В. Різун також інтерпретує соціальну інженерію як раціональну модель конструювання демократичних інститутів. Дослідник тлумачить соціальні комунікації як частину більш масштабного суспільного проекту — соціального інжинірингу, зауважуючи: «Соціальні комунікації — це не наука, це вид соціальної (гуманітарної) інженерії, конструювання, побудови, організації соціальних процесів, суспільної взаємодії тощо (не соціальний інжиніринг є складовою соціальних комунікацій, а принципово — соціальні комунікації є видом соціального інжинірингу)» [6, с. 10].

Мета статті — дослідити становлення соціального інжинірингу як нової методологічної парадигми, визначити філософське підґрунтя наукового напрямку, виявити залежність оформлення концептуальної моделі соціального інжинірингу від політичних, економічних та культурних тенденцій відповідного історичного етапу суспільного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Уперше феномен соціального інжинірингу як раціональної практичної діяльності та методологічної парадигми вводить у загальний еволюційний контекст людства К. Поппер, якого справедливо називають «найвизначнішим філософом науки ХХ століття» [7], чії ідеї донині «вражають масштабом інтелектуального впливу» [7]. Будучи прибічником еволюційної епістемології, К. Поппер вважав знання і пізнання логічним процесом соціально-біологічного розвитку людини та суспільного прогресу. В основі останнього, на його думку, лежить еволюція способів обробки індивідом когнітивної інформації. Учений принципово не розрізняв сфери практичної діяльності та теоретичного

освоєння світу. Саме їх взаємозалежність та постійна взаємодія зумовили, часом, раціонально неосяжні комбінації історичного поступу людства. Ось якою формулою він унаочнював еволюцію теорій, а отже, науки та суспільного піднесення:

$$PP_1 \rightarrow TT \rightarrow EE \rightarrow P_2,$$

де P_1 — практична проблема, TT («tentative theories») / («tentative trials») — пробні, попередні теорії і досліді, що мають вирішити проблему, EE («error elimination») — критичний процес усунення помилок, який спричиняє нові проблеми — P_2 [8]. Відстань між значеннями P_1 та P_2 і вказує на «досягнутий прогрес» [8].

К. Поппер переконливо доводить, що людська свідомість та «самотрансцендентність» є результатом розвитку мови — продукту розуму («mind»), розумових переживань та схильностей. Учений зауважує: «первісні винаходи — розпалювання вогнища та винайдення колеса — стали можливими тільки завдяки мові через абстрактне ототожнення несуміжних ситуацій. Тому кожен людський крок освоєння світу — це «мовна новація», «винахід», який трансформує нашу картину світу, розширює кругозір свідомості» [9, с. 71].

К. Поппер, посилаючись на еволюційну концепцію мови К. Бюлера, визначає чотири стадії / функції людського слова: найнижча — експресивна — зовнішнє вираження внутрішнього стану організму через жести та звуки → сигнальна — експресивний «запуск» звуку або жесту (знаку) на їх сприйняття іншою особою (так виникає комунікація) → дескриптивна — здатність мови описувати можливий або поточний стан речей, емоцій (на цьому рівні виникає культура) → аргументативна — стимулює розвиток критичного мислення; тільки під час дискусії народжується істина — так виникає наука. Зауважимо, К. Бюлер — психолінгвіст, один із провідних теоретиків мови ХХ століття. Його найвизначнішою працею вважається «Теорія мови: презентативна функція мови» («Sprachtheorie: Die Darstellungsfunktion der Sprache», 1934), яка відіграла помітну роль у галузі лінгвістики, семіотики, філософії та психології мови. У цій роботі учений представляє оригінальну модель комунікації, номіновану терміном «Organon-Modell» [10].

К. Поппер, услід за К. Бюлером, вважає, що саме лінгвальна динаміка людства спричинила розвиток самого універсуму. В одній із пізніших праць «Three Worlds» К. Поппер резюмує: «Це зростання, це самоперевершення («self-transcendence» — І. Б.) має раціональний та нераціональний аспекти. Створення нових ідей, нових теорій частково є нераціональним, оскільки базується на інтуїції або уяві, що можуть бути помилковими, як і все людське. Інтуїція має контролюватися за допомогою раціональної критики — найважливішим продуктом людської мови. Цей контроль через критику є раціональним аспектом зростання знань і нашого власного зростання. Це те, що робить нас людиною» [11, с. 167].

К. Поппер поділяє універсум, конституйований мовою та рефлексією творчості, на три світи: «світ 1» (world 1 / «physical world») — «світ фізичних об'єктів або фізичних станів» [8] — це «каміння і зірки; рослини і тварини; випромінювання та інші форми фізичної енергії» [11, с. 143]. «Світ 2» (world 2 / «the mental or psychological world») — «світ наших відчуттів, болю і задоволення, наших думок, наших рішень, наших рецепцій та спостережень; іншими словами, світ

психічних або психологічних станів, процесів, або суб'єктивних переживань» [11, с. 143].

У цій концепції особливе місце посідає «світ 3» (world 3 / «the world of objective contents of thought») — «світ об'єктів людського розуму — мови, казок, оповідань та релігійних міфів, наукових гіпотез, теорій, математичних конструкцій, пісень і симфоній, картин і скульптур, а також літаків, аеропортів та інших майстерних проектів інжинірингу» [11, с. 144]. Учений наголошує, що світ 3 є продуктом людської діяльності та результатом лінгвальної еволюції; він має свою історію — «це історія наших ідей; не лише історія їх відкриття, а й історія того, як ми їх винайшли: як ми їх виробляли, як вони впливали на нас та як ми впливали на них» [12, с. 202].

Ці світи постійно взаємодіють. Провідником між «світом 1» та «світом 3» виступає «світ 2» — площина духовна. Ця ментальна сфера постійно впливає на фізичну субстанцію універсуму; наше світорозуміння та світовідчуття модифікують матерію силою творчої, небайдужої енергії [11, 12, 13].

Інжинірингова діяльність людини, в основі якої розум з активним «мовленнєвим центром» [12, с. 206], продукує артефакти («Man-Made Product» [13, с. 158]) суспільного прогресу. Біологічна еволюція надала можливість індивіду творити свій власний автономний світ, та ця креативна рефлексія неминуче поширилася на генерування макрокосму. Постійне накопичення знання, здатність людини матеріалізувати його у конкретний продукт, технологізація процесу виробництва та життя здійснили своєрідний еволюційний поворот цивілізації від біологічного поступу до інженерного — раціонального, проектного, наукового.

Підкреслимо, К. Поппер до сфери інженерної діяльності відносить не стільки технічне створення машин, механізмів, архітектури, скільки царину духовної культури. Отже, у концепції ученого інжиніринг — це природна здатність людини конструювати об'єкти соціального та матеріального світів. У наш час цей процес позбувся рис стихійного, спорадичного творення; це програма реалізації креативного задуму через систему технологічних операцій, що базуються на науковому знанні.

К. Поппер у подальших своїх роботах «Злиденність історизму» [14] («The Poverty of Historicism», 1957 [15]), «Відкрите суспільство та його вороги» [16] («The Open Society and Its Enemies», 1945 [17]) вводить концепт «соціальний інжиніринг» у загальну канву історичного процесу та політичні реалії його сьогодення. Учений радикально переосмислює філософську спадщину людства, знаходячи у працях Платона, Г. В. Гегеля, К. Маркса хибні версії суспільного поступу та негуманні інтерпретації статусу самої людини у складній конструкції світу. К. Поппер чітко усвідомлював, що будь-яка теорія здатна вплинути на хід історії, будь-яка утопія може стати частиною жажливого соціально-політичного експерименту. Саме тому дослідник вдається до різкої ба навіть нищівної критики найсолідніших філософських концепцій.

Канадський соціолог Я. Джарві, активний дослідник наукового доробку К. Поппера, так пояснює його критицизм: «На час написання цих двох праць Поппер був

налаштований дуже песимістично, адже можливість руйнування цивілізації була цілком реальною. До того ж його колеги-ліберали акцептували деякі помилкові теорії природи людини та суспільства, що знайшли своє відображення у доктринах фашизму й комунізму. Як наслідок — страждання конкретних людей. Тому своєрідний методологічний песимізм і квієтизм пронизують роздуми Поппера про методи соціальних наук: ми знаємо так мало, а наше втручання спричиняє жахливі речі» [18, с. 86].

Сам К. Поппер у передмові до першого видання праці «Відкрите суспільство та його вороги» зауважує, що його різка критика на адресу найвидатніших інтелектуальних провідників людства спричинена не прагненням їх принизити: «Мої мотиви скоріше коріняться в переконанні, що для того, щоб цивілізація вижила, ми мусимо позбавитися звички схилитися перед видатними авторитетами» [16, с. 7].

У листі до радянського читача філософ прямо заявляє, що хотів дослідити історію гітлеризму і саме тому звернувся до вчення Платона — «першого політичного ідеолога, який мислив термінами класів та вигадав концентраційні табори» [16, с. 7]; фігура ж Сталіна змусила його переосмислити спадщину К. Маркса. У передмові до другого видання К. Поппер резюмує: «Марксизм — це лише епізод, одна з багатьох наших помилок у безперервній і небезпечній боротьбі за побудову кращого і вільнішого світу» [16, с. 8].

Красномовною є посвята праці «Злиденність історизму»: «Пам'яті незчисленних чоловіків та жінок всіх переконань, націй і рас, що стали жертвами фашистської та комуністичної віри в Незмінні Закони Історичної Необхідності» [14, с. 23].

К. Поппер уже у передмові до «Злиденності історизму» чітко заявляє про риторику наукової дискусії, називаючи історизм «німечним методом, методом безплідним» [15, с. vi], «інтелектуальним стереотипом» [15, с. vii] та «злиденністю уяви» [15, с. 130]. Його дослідницька стратегія, ґрунтуючись на принципах демаркації науки та псевдонауки, постулювала такі домінанти: хід людської історії залежить від розвитку людського знання; раціональні методи не можуть передректи майбутній розвиток наукових знань; неможливо передбачити динаміку прийдешньої людської історії; наукова теорія історичного розвитку, що лежить в основі історичних переднакреслень, існувати не може; історичистські методи — оманливі, що означає «колапс історизму» [15, с. vi-vii].

К. Поппер розуміє історизм як особливий підхід до соціальних наук, основна мета якого — історичні передбачення. «Historical prediction» можна досягти шляхом апробованої дослідницької моделі, зосередженої на виявленні «rhythms» — «patterns» — «laws» — «trends» [15, с. 3]. Учений переконаний, така наукова процедура не має сенсу та практичного значення у соціальних науках. Суворі логічні приписи можуть застосовуватися у природничих науках, предметом вивчення яких є стаціонарні, рекурентні, ізольовані системи, на кшталт Сонячної. Тут мають місце прогнози та передбачення.

Соціальні ж системи мають зовсім іншу природу — це динамічні, неізольовані феномени. Будь-який факт людської історії позначений дискретністю, новизною,

абсолютною унікальністю; він онтологічно відрізняється від усіх інших минулих подій. Саме тому неможливо передректи еволюцію людського розвитку; не можна втиснути історію у перспективний формат та змусити життя йти за приписами якогось одного масштабного плану — «результати можна передбачити, коли передбачення стало ретробаченням» [15, с. viii].

Учений ставить риторичне запитання: «Якщо астрономія здатна спрогнозувати затемнення Сонця, чому соціологія не може провістити революції?» [15, с. 36]. К. Поппер вважає це «логічно неможливим», оскільки в суспільстві «неодмінно існує поле невизначеності як щодо деталей, так і щодо часу» [15, с. 37].

Учений проводить чітку межу між методами досліджень природничих наук та соціологією, зауважуючи, що остання базується на «інтимному розумінні суспільних феноменів» [15, с. 20]. Він неодноразово підкреслює: фізика націлена на причинне пояснення явищ, соціологія — на розуміння їх сенсу та мети; фізика тлумачить події точно і кількісно за допомогою математичних формул, соціологія намагається схопити історичні прогресії якісними термінами, приміром, за параметрами конфлікуючих тенденцій та мети, або через терміни «національний характер» чи «дух епохи» [15, с. 20]. Саме тому фізика оперує індуктивними узагальненнями однотипних фактів. Соціологія ж — конгеніальними образами, інтуїтивно інтерпретуючи унікальні події у конкретних історичних ситуаціях, позначених суспільними конфліктами.

Учений не заперечує методикою «інтуїтивного розуміння» суспільних явищ, але така доктрина, на його думку, має виходити за межі причинного пояснення суті речей: важливо визначити роль конкретної соціальної події усередині цілісної структури [15, с. 23]. К. Поппер підтримує метод соціологічного моделювання, інтерпретуючи його як «образну реконструкцію («imaginative reconstruction») раціональної або ірраціональної діяльності, спрямованої на досягнення певних цілей» [15, с. 21].

Варто зазначити, що учений дотримується позиції, за якої усі об'єкти соціологічних досліджень мають піддаватися ретельному моделюванню, адже більшість з них є «абстрактними категоріями» та «теоретичними конструктами» (і навіть війну та армію віднесено до «абстрактних концептів»; конкретними у цьому випадку є кількість постраждалих та число людей в уніформі) [15, с. 135]. У процесі наукової інтерпретації такі теоретичні конструкції стають моделями конкретних суспільних інституцій. І тільки на основі сконструйованих моделей науковець/поетапний інженер пояснює соціальний досвід.

К. Поппер у розділі «Historical prophecy versus social engineering» («Історичні пророцтва соціальної інженерії») зачіпає проблему прагматичної цінності науки, допускаючи, що у соціальних науках мають право бути особливі типи передбачень, які спираються на конкретні закони історичного розвитку. Приміром, «prorhesis» можуть попереджати про наближення певної (часто небажаної) події. Завдяки таким пророцтвам спільнота буде ментально підготовлена до наслідків її розгортання. Саме в цьому і полягає практична цінність соціологічних передбачень та пересторог. Отже, пророцтва пропонують зовсім інший фокус репрезентацій

соціальних фактів, принципово відмінний від утопічного формату моделювання дійсності.

К. Поппер особливу увагу зосереджує на технологічних передбаченнях («*technological predictions*» [15, с. 43]), що, на його думку, утворюють базис соціального інжинірингу. Учений наголошує, технологічні передбачення є конструктивними, оскільки пропонують конкретні кроки для досягнення певних результатів. Соціальна інженерія, на відміну від історичистських пророцтв, є «практичною метою соціальної науки» [15, с. 44]. К. Поппер акцентує, основна ідея соціальної інженерії полягає у доцільному плануванні та конструюванні суспільних інституцій з метою затримки / контролю / прискорення подальших подій.

Дослідник наполягає на пошуку та розробці нової методології — опозиційної історичистській. Такою може бути «технологічна соціальна наука», яка б активізувала «вивчення основоположних законів суспільного життя з метою виявлення тих фактів, що стануть незамінним базисом для кожного, хто працює над реформами соціальних інституцій» [15, с. 46]. Технологічна методологія спрямована на реформування суспільства, а не на створення утопічних систем; вона сфокусована на пошук тих шляхів і законів, які б виключали побудову «нереалістичних конструкцій» та обмежували продукування однотипностей («*uniformities*»). За такої наукової стратегії найважливішим джерелом інформації є практичний історичний досвід.

К. Поппер підкреслює, курс історичного розвитку не піддається теоретичному конструюванню — «соціальні революції здійснюються не за раціональними планами, а соціальними силами, приміром, через конфлікт інтересів» [15, с. 47]. І навіть за умови реалізації задуманого раціонального плану такий продукт не стане стабільною структурою, лише «результуючою моментальною констеляцією конфліктуючих сил» [15, с. 47].

К. Поппер досить обережно підходить до слововжитку термінів «соціальна технологія» та «соціальний інжиніринг», зауважуючи, що вони не мають нічого спільного із «соціальним проектуванням» колективістських планувальників та «технократів» [15, с. 58]. Саме тому учений вводить поняття «*piecemeal technology*» — поступова технологія. У концепції К. Поппера «*piecemeal technology*» є науково-практичними методами поетапного перетворення («*piecemeal tinkering*» — в англійській мові слово «*tinkering*» — багатозначне і має таку семантику: «спроба», «майструвати», «налагоджувати», «кустарювати»). Філософ вважає, що вони «у поєднанні з критичним аналізом, є найкращим засобом досягнення практичних результатів і в соціальних, і в природничих науках» [15, с. 58]. Інкрементальна соціальна технологія — це «технологічний підхід до соціальних наук» [15, с. 59].

К. Поппер визначає два типи технологічних проблем у галузі соціальної науки — «приватні» та «публічні». До першого типу учений відносить, приміром, вивчення техніки бізнес-адміністрування або поліпшення умов праці; до другого — дослідження впливу реформ, приміром, пенітенціарної системи або загального медичного страхування, а також аналіз найбільочіших питань сьогодення: доцільність контролю торговельного циклу, легальність централізованого планування (у сенсі

державного управління виробництвом) у межах ефективного демократичного контролю над адміністрацією чи то поширення демократії на Середньому Сході [15, с. 59].

Отже, технологічний підхід «дисциплінує» науковця, скеровуючи його до формулювання чітких рекомендацій щодо поліпшення певної суспільної ситуації та практичної апробації наукової теорії, що й складає основу «по частинного» соціального інжинірингу. К. Поппер наголошує саме на такому терміновжитку — «рісемеал соціал енжінеерінг», оскільки він позначає соціальну активність (приватну або публічну), яка у процесі реалізації задуму цілеспрямовано застосовує необхідні технологічні знання. Учений підтримує конструктивну дискусію з Ф. Гаєком, який у праці «Collectivist Economic Planning» (1935) спростовує номінацію «рісемеал соціал енжінеерінг», оскільки вона, на його думку, заперечує саму сутність типової інженерної роботи. К. Поппер відстоює право на існування терміна «поступовий соціальний інжиніринг» таким твердженням: інженер мусить використовувати технологічні знання, що містяться у технологічних гіпотезах та вказують на межі його власної ініціативи і ресурси власних знань. У його концепції між поняттями «соціальний інжиніринг» та «соціологія» поставлено знак «дорівнює». Спільним знаменником цих величин виступає концепт «технологічно зорієнтована соціологія» [15, с. 58].

К. Поппер порівнює соціального інженера з «інженером фізичним» в аспекті суміжності головних завдань їх діяльності — вони займаються проектуванням, реконструкцією та обслуговуванням. Тільки фізичний інженер працює з машинами, а соціальний — з суспільними інституціями. Останній учений окреслює заширокою семантикою — від позначення дрібного магазину або страхової компанії до номінації потужних соціальних систем (освіти, церкви, судової влади).

Філософ неодноразово ототожнює поняття «інженер» та «технолог», ніби навмисне вказуючи на чіткий, поетапний — «виробничий» процес реформування суспільства, закидаючи ідею про те, що соціальні інституції радше сприймати як машини, ніж як організми. К. Поппер вдається до аналогії, порівнюючи соціальні інституції з фортецями, — добре спроектованими та правильно пілотованими [15, с. 66]. Поетапний інженер розглядає їх з «функціональної» або «інструментальної» точки зору: як засоби для досягнення певних результатів. «Рісемеал енжінеер» не має на меті репроекувати усе суспільне ціле; він орієнтується на невеликі, але виважені впорядкування та реорганізації окремих інституцій. Дослідник акцентує: поетапний технолог «крок за кроком, старанно співставляє очікувані результати з досягнутими, спостерігає за неминучими та небажаними наслідками будь-якої реформи; це дозволить йому уникнути складних та масштабних реформ, які згодом буде важко розплутати» [15, с. 67]. Головне завдання поетапного інженера — раціональна оцінка наслідків будь-якого починання для усього суспільства.

К. Поппер у «Злиденності історизму» протиставляє феномени «рісемеал тінкерінг» та «holistic» / «Utopian social engineering». Останній позбавлений приватності і має лише публічний характер. Філософ наводить слушний аргумент: сила держави стає настільки вражаючою, що держава стає ідентичною самому

суспільству. Утопічний соціальний інжиніринг реконструює усю цілісність суспільства відповідно до певного плану або схеми; вона жорстко контролює історичні сили, майбутнє суспільства, ревізуючи його шляхом штучної затримки розвитку або заздалегідь передбачаючи соціальний курс.

К. Поппер проводить умовну демаркаційну лінію між методами інкрементального та утопічного соціального інжинірингу: остання впроваджує новації безсистемно та непрофесійно, амбіційно та жорстко; у випадку поетапної технології процес трансформації суспільних інституцій відбувається «м'яко» (учений означає поетапне реформування лексемою «modest», що має таку семантику: скромний, обережний, незначний, делікатний). За такої широкомасштабної методики досягнути певного результату голістичному інженеру вкрай важко. Саме тому він вдається до технологічних «імпровізацій» та «незапланованого планування».

Та найсуттєвішою різницею цих методів раціональної суспільної реформи є похибка у шкалі відхилення соціальних очікувань: у випадку утопічної інженерії розраховувати на певний результат неможливо. Отже, зауважує К. Поппер, поетапний інженер атакує свою проблему з чітким усвідомленням обсягу реформи; голіст, відкидаючи принципи наукового методу та й здорового глузду, має одну мету — усіма можливими методами перебудувати соціум [15, с. 70]. Маючи такі далекосяжні плани, утопіст втручається й у структуру людської організації. Жорсткий контроль, як основний інструмент утопічної інженерії, скеровує людські імпульси та енергію у бездушну стихію наперед заданих стратегічних планів. Учений вказує на безперспективність голістичної установки перебудувати людину у стан придатного матеріалу для нового суспільства.

К. Поппер заперечує використання поетапними інженерами практики соціального експерименту, зауважуючи, що формат лабораторних дослідів прийнятний тільки у роботі інженерів-фізиків. Соціальний технолог працює передусім із живими об'єктами, тому будь-які соціальні експерименти можуть перетворитися на жахливі суспільні трагедії. Учений зауважує: дослідження утопічного інженера у «плановому» суспільстві зазвичай завершуються концентраційними таборами [15, с. 96]. На жаль, констатує філософ, соціальні експерименти стали вагомою інструментальною частиною голістичного інжинірингу.

Але К. Поппер не виключає можливості емпіричного тестування (перевірки) істинності/хибності теоретичних систем — уявно сконструйованих абстрактних моделей суспільних інституцій. Наукова природа таких моделей, зазвичай, є синтетичною (радше, ніж аналітичною), емпіричною (радше, ніж апріорною) та інформаційною (радше, ніж інструментальною) [15, с. 132]. Визначення істинності теорії полягає у їх селекції, суворій перевірці та елімінації хибних гіпотез. Поетапний інженер, здійснивши таку наукову процедуру, має право на впровадження абстрактної моделі у соціальну практику.

К. Поппер не підтримує і концепцію повторюваності історичних періодів у розвитку суспільства. Філософ прямо вказує на те, що фіксація певних соціальних «регулярностей» не дає права науковцю на узагальнення та виведення статичних законів усього історичного поступу. К. Поппер бачить у всьому еволюційному

процесі суспільства унікальний динамічний рух; він осягає, що кожна географічна локація має свою соціокультурну неповторність та свою історичну винятковість.

Висновки. К. Поппер у праці «Злиденність історизму» обґрунтував дослідницьку стратегію та методологічний арсенал нової соціологічної науки — технологічно зорієнтованої соціології. Учений розкрив філософію поетапного соціального інжинірингу, тим самим запустивши реформу наукового знання. Основна ідея його концепції будується на глибокому переконанні: суспільну дійсність можна регулювати лише за допомогою інкрементального соціального інжинірингу — технології, оперативно реагуючої на конкретні виклики, чутливо орієнтованої на специфіку (термінологією К. Поппера — індивідуальність) кожного рівноправного учасника уселюдської багатоликої історії. Прогрес у розумінні філософа означає: «не погоджуватися з більшістю — рухатися своїм власним шляхом» [15, с. 159]. Цей науковий лейтмотив відображає технологічну динаміку попперівського наукового знання про світ. Уже у праці «Відкрите суспільство та його вороги» автор розповідає про жажливі експерименти утопічної інженерії — голістичної технології у дії.

Безперечне значення філософської спадщини К. Поппера полягає у тому, що він уперше ввів у широкий науковий обіг поняття «соціальна технологія» та «соціальний інжиніринг». Означення цих дефініцій стало серйозною заявкою на спробу модернізації суспільних наук. К. Поппер, відкидаючи принципи описовості та ідеологічної експресії історизму, намагався розширити методологічні горизонти суспільствознавства через вимогу практичної, результативної, раціоналістичної науки. Концепти «соціальний інжиніринг» та «соціальна технологія», транслюючи цивілізаційні тренди ХХ століття, водночас відобразили нові філософські тенденції осягнення світової історії, сповістили про небачені обрії людських можливостей, вселили віру в успіх поетапних реформ. На тлі тодішніх історичних реалій праці К. Поппера стали своєрідним викликом. Усвідомлюючи жажливий досвід тоталітарних режимів, аналізуючи трагічні наслідки масштабних суспільно-політичних експериментів, філософ пропонує наукову програму інкрементального інжинірингу — раціоналістичного, ненасильницького реформування суспільства; суспільства свободи, у якому мінімізовано вплив правителя, а влада контролюється вільними громадянами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bauman Z. *Modernity and the Holocaust*. New York: Cornell University Press, 1989.
2. Jackson W. *Gunnar Myrdal and America's Conscience: Social Engineering and Racial Liberalism, 1938-1987*. University of North Carolina Press, 1990.
3. Почепцов Г. Г. Соціальний інжиніринг: соціо- і психотехніки управління великими масами людей. Київ: Альтерпрес, 2010. 254 с.
4. Почепцов Г. Г. Коммуникативный инжиниринг: теория и практика: учеб. пособ. Киев: Альтерпресс, 2008. 407 с.
5. Холод О. М. Комунікаційні технології: підруч. Київ: «Центр учбової літератури», 2013. 2013 с.

6. Різун В. В. Соціальні комунікації як інженерне вчення, або соціальні комунікації в системі соціального інжинірингу (соціальної інженерії). *Комунікація: збірка з питань комунікацій у суспільстві*. 2012. № 2. С. 8–19.
7. Karl Popper (n.d.). In *Stanford Encyclopedia of Philosophy online* [Electronic resource]. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/popper/#SociPoliThouCritHistHoli>.
8. Popper K. *Epistemology without a knowing subject* (first published in 1970) [Electronic resource]. *Objective knowledge: an evolutionary approach*. Oxford: Clarendon, 1971. Pp. 106-152. URL: <http://socphilinfo.org/news/publications/389-classic-text-pi-epistemology-without-knowing-subject>.
9. Лахута Д. Г., Садовский В. Н., Финн В. К. *Эволюционная эпистемология и логика социальных наук: Карл Поппер и его критики*. Москва: Эдиториал УРСС, 2000. 464 с.
10. Bühler K. *Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache*. Stuttgart: Auflage. G. Fischer, 1999.
11. Popper K. *Three Worlds, The Tanner Lecture on Human Values Delivered at The University of Michigan April 7, 1978*. MI: University of Michigan Press, 1978. 143–167 [Electronic resource]. URL: http://tannerlectures.utah.edu/_documents/a-to-z/p/popper80.pdf.
12. Поппер К. Р. *Неоконченный поиск: Интеллектуальная автобиография*. Москва: Практикс, 2014. 256 с.
13. Popper K. *On the Theory of the Objective Mind. Akten des XIV Internationalen Kongresses für Philosophie*. 1968. Volume 1. Plenarsitzungen, 1968. 152-190 [Electronic resource]. URL: <http://arc.net.au/arc/beth/Karl-Popper-On-The-Theory-of-The-Objective-Mind.pdf>.
14. Поппер К. *Злиденність історизму*. Київ: «АБРИС», 1994. 192 с. (Б-ка часопису «Філософ. і соціол. Думка». Сер. «Класики світової суспільно-політичної думки»).
15. Popper K. *The Poverty of Historicism*. London and New York: ARK Paperbacks, 1986.
16. Поппер К. *Відкрите суспільство та його вороги*. Том 1. Київ: Основи, 1994. 444 с.
17. Popper K. *The Open Society and its Enemies (Volume I, The Spell of Plato)*. London: George Routledge & Sons, LTD, 1947.
18. Jarvie I. *Popper on the difference between the natural and the social sciences*. In P. Levinson (Ed.). *In Pursuit of Truth, Essays on the Philosophy of Karl Popper on the Occasion of His 80th Birthday*. 1982. pp. 83-107. Atlantic Highlands, NJ: Humanities Press INC.

REFERENCES

1. Bauman, Z. (1989). *Modernity and the Holocaust*. New York: Cornell University Press (in English).
2. Jackson, W. (1990). *Gunnar Myrdal and America's Conscience: Social Engineering and Racial Liberalism, 1938-1987*. University of North Carolina Press (in English).
3. Pocheptsov, H. H. (2010). *Sotsialnyi inzhynirynh: sotsio- i psykhotekhniki upravlinnia velykymy masamy liudei*. Kyiv: Alterpres (in Ukrainian).
4. Pocheptcov, G. G. (2008). *Kommunikativnyi inzhiniring: teoriia i praktika: ucheb. posob.* Kiev: Alterpress (in Russian).
5. Kholod, O. M. (2013). *Komunikatsiini tekhnolohii: pidruch.* Kyiv: «Tsentр uchbovoi literatury» (in Ukrainian).

6. Rizun, V. V. (2012). Sotsialni komunikatsii yak inzhenerne vchennia, abo sotsialni komunikatsii v systemi sotsialnoho inzhynirynhu (sotsialnoi inzhenerii). *Komunikatsiia: zbirka z pytan komunikatsii u suspilstvi*, 2, 8–19 (in Ukrainian).
7. Karl Popper (n.d.). In *Stanford Encyclopedia of Philosophy online*. Retrieved from <https://plato.stanford.edu/entries/popper/#SociPoliThouCritHistHoli> (in English).
8. Popper, K. (1971). Epistemology without a knowing subject (first published in 1970): Objective knowledge: an evolutionary approach. Oxford: Clarendon, Pp. 106-152. Retrieved from <http://socphilinfo.org/news/publications/389-classic-text-pi-epistemology-without-knowing-subject> (in English).
9. Lakhuta, D. G., Sadovskii, V. N., Finn, V. K. (2000). *Evolutiionnaia epistemologiya i logika sotsialnykh nauk: Karl Popper i ego kritiki*. Moskva: Editorial URSS (in Russian).
10. Bühler, K. (1999). *Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache*. Stuttgart: Auflage. G. Fischer (in German).
11. Popper, K. (1978). Three Worlds, The Tanner Lecture on Human Values Delivered at The University of Michigan April 7, 1978. MI: University of Michigan Press, 143–167. Retrieved from http://tannerlectures.utah.edu/_documents/a-to-z/p/popper80.pdf (in English).
12. Popper, K. R. (2014). *Neokonchennyi poisk: Intellektualnaia avtobiografiia*. Moskva: Praksis (in Russian).
13. Popper, K. (1968). On the Theory of the Objective Mind: Akten des XIV Internationalen Kongresses für Philosophie. Volume 1. Plenarsitzungen, 152-190. Retrieved from <http://arc.net.au/arc/beth/Karl-Popper-On-The-Theory-of-The-Objective-Mind.pdf> (in English).
14. Popper, K. (1994). *Zlydennist istorysyzmu*. Kyiv: «ABRYS». (B-ka chasopysu «Filos. i sotsiol. Dumka»). Ser. «Klasyky svitovoi suspilno-politychnoi dumky») (in Ukrainian).
15. Popper, K. (1986). *The Poverty of Historicism*. London and New York: ARK Paperbacks (in English).
16. Popper, K. (1994). *Vidkryte suspilstvo ta yoho vorohy*. Tom 1. Kyiv: Osnovy (in Ukrainian).
17. Popper, K. (1947). *The Open Society and its Enemies (Volume I, The Spell of Plato)*. London: George Routledge & Sons, LTD (in English).
18. Jarvie, I. (1982). Popper on the difference between the natural and the social sciences. In P. Levinson (Ed.): *In Pursuit of Truth, Essays on the Philosophy of Karl Popper on the Occasion of His 80th Birthday*, pp. 83–107. Atlantic Highlands, NJ: Humanities Press INC (in English).

CONCEPTUALIZATION OF SOCIAL ENGINEERING IN K. POPPER'S PHILOSOPHY

I. S. Bondarenko

*Zaporizhzhya National University,
66, Zhukovsky St., Zaporizhzhya 69600, Ukraine
lystopad.iryana@gmail.com*

The article considers the formation of the concept of social engineering in modern scientific practices. The research focuses on the analysis of the philosophical theories

of the humanity historical development by K. Popper, who, in fact, developed the theory of conceptualization of the concepts of social engineering / social technology and their fixation in the field of humanitarian schools. The main emphasis in the process of studying the stated issues is placed on the significance of communication and communicative technologies in the socio-engineering reality modelling. The study introduces the general scientific context of K. Popper's work, which was not in the centre of Ukrainian scientists' attention for a long time. The research represents new communication "cuts" of the concepts social engineering / social technology. The analysis of K. Popper's social engineering theory was carried out taking into account the historical specificity of the researcher's present time, which became a reflection of the social reality of the Second World War period.

Keywords: *information, communication, social engineering, social technology, social communication technology.*

Стаття надійшла до редакції 04.09.2017.

Received 04.09.2017.